

การใช้ประโยชน์ป่าไม้ ความเข้าใจกฎหมาย และการสร้างระเบียบชุมชนเพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่โครงการอนุรักษ์บ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่
Forest Utilization, Understanding the Law and Creating Community Regulation for Sustainability in Ban Pong Development Project Area under the Royal Initiative, Chiang Mai Province

สุธีระ เหมฮัก*, วิชญ์ภาส สึงพาลี และ จุฑามาศ อาจนาศีเยว

Sutheera Hermhuk*, Witchaphart Sungpalee and Chuthamat Atnaseo

คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Faculty of Agricultural Production, Maejo University

ชนิษฐา เสถียรพีระกุล

Kanitta Satienperakul

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Faculty of Economics, Maejo University

เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง

Kriangsak Sri-ngernyuang

มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Maejo University

E-mail : h.sutheera@gmail.com*, sci.ocu@gmail.com, atnaseoc@gmail.com,

kanitta.satien@gmail.com and kriangsa@mju.ac.th

*Corresponding author

(Received: 14 February 2025, Revised: 27 October 2025, Accepted: 4 November 2025)

<https://doi.org/10.57260/stc.2025.1079>

บทคัดย่อ

การจะสร้างระเบียบการใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้น ควรทราบข้อมูลพื้นฐานการใช้ประโยชน์ของชุมชน โดยรอบก่อน การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนโดยรอบ รูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่า ความเข้าใจของชุมชนต่อกฎหมายป่าไม้พื้นฐาน และแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่โครงการอนุรักษ์และพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยการออกแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง 267 คน เพื่อสัมภาษณ์บริบทชุมชน การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าไม้ ทดสอบองค์ความรู้ด้านกฎหมาย และแนวทางการจัดการพื้นที่ป่า ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 180 คน

โดยมีอายุ 46-55 ปี มากที่สุด มีการเข้าใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าโดยรอบในตำบลป่าไผ่ทั้งหมดอย่างต่อเนื่องทุกฤดูกาล และมีการใช้ประโยชน์ป่าธรรมชาติทุกครัวเรือนร้อยละ 100 โดย เป็นพืชสมุนไพรมากที่สุด 31 ชนิด การเข้าใจมาตรการต่าง ๆ ในหมวดที่ 2 ของพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติปี 2507 ในระดับปานกลางทุกมาตรา และการสะท้อนจากการสนทนากลุ่มพบว่า ควรมีแนวทางการสร้างกฎ และระเบียบที่ชุมชนยอมรับ และสร้างขึ้นเองภายใต้การให้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะกรมป่าไม้ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ในพื้นที่ส่วนหนึ่งของการขออนุญาตใช้จากกรมป่าไม้ สำหรับการเข้าใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ให้ชัดเจน และกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนต่อไป

คำสำคัญ: พฤษศาสตร์พื้นบ้าน ป่าเต็งรัง การพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้

Abstract

To establish a concrete land use regulation, it is necessary to acquire the basic information on the existing land use practices of community in the surrounding area. This study aimed to survey the status, occupation and forest utilization patterns of the population surrounding the area of the Ban Pong Development Project area under the royal initiative, Chiang Mai Province as well as to test their basic knowledge on forest law and to collect their opinions regarding the conservation approach. Data was collected with the aid of a structured interview of 267 people. The results revealed that the majority of the interview samples were female at a total of 180 samples, and most were at age 46-55. There was a continuation of usage in all seasons within forest area in Pa Phai Subdistrict involving 100 % of the households. Most often used plants were medicinal plants belonging to 31 types. Regarding their understanding of the law within different sections in Chapter 2 of the National Reserved Forest Act of 1964, there appeared to be at a moderate level for every section. Reflections from focus group discussions revealed that guideline for the establishment of rules and regulations acceptable by the community should be created by community itself with guidance and information from officials in charge, particularly those from the Royal Forest Department and Maejo University. In order to achieve a clearly stated rules for the use of forest resources and to specify a penalty for rule violations.

Keywords: Ethnobotany, Dry deciduous forest, Dependence on forest resources

บทนำ

สังคมชนบทในประเทศไทยมีการใช้ประโยชน์พรรณพืชในชุมชนรอบเขตป่า ที่มีมาแต่ช้านานตั้งแต่การตั้งชุมชนขนาดเล็ก พร้อมกับการเกษตรกรรมเพื่อยังชีพในอดีตจนมาถึงการตั้งชุมชนอย่างถาวรในปัจจุบัน (Yarnvudhi et al., 2016) การใช้ประโยชน์พรรณพืชเหล่านั้นเกือบทั้งหมดหาได้จากพื้นที่ป่าโดยรอบชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของปัจจัยสี่เป็นหลัก (สุธีระ เหมอีก และคณะ, 2561) ซึ่งปัจจุบันมีการใช้อย่างไม่คำนึงถึงการทดแทน หรือการฟื้นตัวของป่าธรรมชาติที่ควรเท่ากับหรือมากกว่าการใช้ประโยชน์ ทำให้เกิดป่าเกิดความเสื่อมโทรมเกิดกระบวนการทดแทนที่ไม่ปกติ (วงศ์ธร พุ่มพวง และคณะ, 2568) โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้หรือท่ามกลางป่าอนุรักษ์ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และกลุ่มคนพื้นเมือง เป็นต้น ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางรูปแบบและความเข้มข้นของการใช้ประโยชน์ (วิษณุภาส สังพาสี และคณะ, 2564 และ ปณิดา กาจันะ และคณะ, 2565) อาจหมายถึงความถึงพฤติกรรมหรือวัฒนธรรมการใช้ประโยชน์ของพรรณพืชทางด้านต่าง ๆ เช่น ไม้ใช้สอย ไม้ฟืน แหล่งอาหาร เส้นใยหรือสีย้อม และสมุนไพร หรือเรียกรวมๆ ว่าพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (Ethnobotany) (ชูศรี ไตรสนธิ และคณะ, 2561) ทั้งหมดนั้นคือการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม่ว่าจะเป็นป่าอนุรักษ์ ป่าสงวนหรือป่าชุมชนโดยรอบที่สืบทอดกันมาอย่างสม่ำเสมอ

ปัจจุบันพบการศึกษาวิจัยทางด้านความหลากหลายของพรรณพืช โครงสร้างสังคมพืช ตั้งแต่บริเวณสังคมพืชที่ทดแทนจากอดีตที่เป็นไร่ร้าง พื้นที่ปลูกป่าฟื้นฟู จนถึงพื้นที่ป่าสมบูรณ์ในพื้นที่ป่าต่าง ๆ ของภาคเหนือ (Marod et al., 2023; Thinkampheang et al., 2024) แต่ยังขาดข้อมูลการสำรวจความต้องการใช้ประโยชน์จากพรรณพืชในแง่ต่าง ๆ จากชุมชนที่อยู่ท่ามกลางหรือรอบแนวเขตป่า ที่ยังมีการใช้ประโยชน์ หรือการเก็บหาของป่ามาโดยตลอด โดยเฉพาะพื้นที่ป่าเต็งรัง (Dry dipterocarp forest) ที่พบมากในภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าชุมชน หรือห้วยมป่า (สุธีระ เหมอีก และคณะ, 2561) ซึ่งป่าชนิดนี้นับว่าเป็นป่าที่มีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากอุดมไปด้วยพรรณไม้ที่สำคัญในทางนิเวศวิทยาและเศรษฐกิจหลายชนิด รวมถึงมีการปรากฏของผลิตภัณฑ์ที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (non-timber forest product, NTFPs) อีกจำนวนมาก (Thammanu et al., 2021) ถ้ามีการใช้ประโยชน์จากชุมชนโดยรอบอย่างเข้มข้น หรือไม่มีแนวทางอนุรักษ์ที่ชัดเจน พรรณพืชที่ใช้ประโยชน์อาจได้รับผลกระทบในแง่การสืบต่อพันธุ์ตามธรรมชาติที่ไม่ดี (ศุภกร สุวรรณเกษ และคณะ, 2566) หรือบางชนิดอาจสูญหายไปจากพื้นที่ หรือไม่มีการทดแทนมาเพื่อรองรับการใช้ประโยชน์ในอนาคตต่อไป

ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งประเด็นไปถึงการศึกษาสภาพทางสังคม และอาชีพของชุมชนโดยรอบ ความรู้ความเข้าใจกฎหมายพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติปี 2507 และเพื่อวิเคราะห์ความรู้ด้านการใช้ประโยชน์ทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชุมชนพื้นเมืองที่ใกล้เคียงพื้นที่อนุรักษ์บ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อตอบประเด็นที่ขาดของงานวิจัยพื้นฐานในการที่จะได้มาซึ่งข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชโดยรวมของชุมชน และการเข้าใจถึงกฎหมายพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมหาวิทยาลัยแม่โจ้ สังกัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ให้ดูแลพื้นที่ป่าดังกล่าว เพื่อเป็นพื้นที่วิจัย อนุรักษ์ต้นน้ำ และสนับสนุนกิจกรรมของมหาวิทยาลัย และประชาชนโดยรอบ

ตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา ผลการศึกษาครั้งนี้อาจเป็นการสร้างแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ร่วมกับชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันต่อไปอย่างยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพทางสังคม อาชีพของชุมชน และความรู้ความเข้าใจกฎหมายพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ของชุมชนใกล้เคียงพื้นที่อนุรักษ์บ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
2. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน และแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนใกล้เคียงพื้นที่อนุรักษ์บ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ระเบียบวิธีวิจัย

การเก็บข้อมูลภาคสนาม

1. การศึกษานี้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มจากประชากรในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และ/หรือใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ (การเก็บหาของป่า ฯลฯ) หมู่บ้านใกล้เคียงพื้นที่อนุรักษ์และพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้งผู้ใช้ประโยชน์ในแง่ทางตรงและทางอ้อม โดยทำการคัดเลือกประชากรในพื้นที่ตำบลป่าไผ่ อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งหมด 3 บ้าน (หมู่บ้านโป่ง บ้านป่าไผ่ และบ้านศรีบุญเรือง) ที่มีสำมะโนประชากรทั้งหมด 813 ครัวเรือน ทำการสุ่มตัวอย่างจำนวนครัวเรือนที่เหมาะสม ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ตามสูตรการคำนวณของ Yamane (1973) ได้ประชากรทั้งหมดที่สำรวจ 267 ครัวเรือน และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บและรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Interview schedule) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีลักษณะเป็นคำถามปลายปิด (Closed question) และคำถามปลายเปิด (Open-Ended question) โดยแบ่งเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ประกอบไปด้วยปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ พื้นที่ประกอบการเกษตรกรรม รูปแบบการเกษตร รายได้ การใช้ประโยชน์ป่าไม้โดยรอบ ชนิดพืชที่ใช้ประโยชน์ ครอบคลุมทุกหมู่บ้านของหมู่บ้านโป่ง บ้านป่าไผ่ และบ้านศรีบุญเรือง อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ และทำการนำเสนอแนวทางการใช้ประโยชน์เชิงลึกด้วยการรวมกลุ่มสนทนา (Focus group discussion) จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ทำการคัดเลือกมาสนทนา (เก็จกนก เอื้องวงศ์, 2562) (ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าแบบเข้มข้น จำนวน 30 คน) โดยแสดงผลเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพในรูปแบบพรรณนา เพื่อร่วมกันสร้างระเบียบและหาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยรอบต่อไป

2. ทำบัญชีรายชื่อพรรณพืชที่มีการใช้ประโยชน์ตามหลักอนุกรมวิธาน ตามรูปแบบปัจจุบัน (เต็ม สมิตินันท์, 2557) และจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์ เช่น พืชสมุนไพร พืชกินได้ ไม้ก่อสร้าง พิธีกรรม (ชูศรี ไตรสนธิ และ คณะ, 2561) และจากการใช้ประโยชน์ของนักพฤกษศาสตร์พื้นบ้านท้องถิ่น (Local ethnobotany)

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลความคิดเห็นของประชากรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และ/หรือใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยรอบพื้นที่อนุรักษ์บ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้แก่ ช่วงเวลาที่เก็บ แหล่งที่เก็บ ตลอดจนศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ในชุมชนเพื่อหาแนวทางในการสร้างระเบียบชุมชนในการเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ฯ จะใช้วิธีการวิเคราะห์สถิติเชิงพรรณนา (Description statistics) เช่น ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า โดยให้คะแนนจากการตอบคำถามแบบถูกหรือผิดจำนวน 30 ข้อ และกำหนดค่าคะแนน โดยตอบผิดให้ 0 คะแนน และตอบถูกให้ 1 คะแนน จากนั้น แบ่งช่วงคะแนนความรู้โดยใช้หลักเกณฑ์กำหนดช่วงคะแนนตามการแบ่งอันตรภาคชั้น ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 20.01 – 30.00 คือ มีความรู้ในระดับมาก

คะแนนเฉลี่ย 10.01 – 20.00 คือ มีความรู้ในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 0.00 – 10.00 คือ มีความรู้ในระดับน้อย

ความเข้าใจกฎหมายพื้นฐานของพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ 2507 โดยกำหนดการวัดแบบลิเคิร์ตสเกล (Likert scale) วัดค่าคะแนนความเข้าใจกฎหมายในระเบียบเบื้องต้นของหมวดที่ 2 ในพระราชบัญญัติซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยการควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติ 5 มาตรา ได้แก่ มาตรา 14 ในเขตป่าสงวนแห่งชาติการห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือครอบครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน มาตรา 15 การทำไม้หรือเก็บของป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติ มาตรา 16 การที่อธิบดีโดยคณะกรรมการพิจารณาการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติมีอำนาจให้บุคคลใดเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ มาตรา 17 เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ และมาตรา 18 อธิบดีมีอำนาจออกระเบียบการใช้ประโยชน์ป่าสงวนแห่งชาติ โดยแบ่งการวัดระดับความรู้ความเข้าใจออกเป็น 3 ระดับ คือ เข้าใจทุกมาตรา (5 มาตรา = 3 คะแนน) เข้าใจบางมาตรา (1-4 มาตรา = 2 คะแนน) และไม่เข้าใจทุกมาตรา (0 มาตรา = 1 คะแนน) โดยคะแนนรวมแต่ละข้อก็นำมาหาค่าเฉลี่ยเพื่ออธิบายระดับความรู้ของการใช้ประโยชน์จากป่า โดยแบ่งระดับดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 2.35 – 3.00 คือ เข้าใจทุกมาตรา

คะแนนเฉลี่ย 1.68 – 2.34 คือ เข้าใจบางมาตรา

คะแนนเฉลี่ย 1.00 – 1.67 คือ ไม่เข้าใจทุกมาตรา

3. นำข้อมูลต่าง ๆ จากการแบบสอบถามในข้อ 1-2 สรุปข้อมูลเพื่อสนทนากลุ่มจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการกำหนดมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ป่าฯ โดยการบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือนผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยรอบพื้นที่โครงการอนุรักษ์บ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 267 คน จากตัวแทนครัวเรือน พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 180 คน คิดเป็นร้อยละ 67.41 และเพศชาย จำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 32.58 ตามลำดับ โดยมีอายุ 46-55 ปี จำนวน 160 คน คิดเป็นร้อยละ 59.92 รองลงมา ได้แก่ อายุ 36-45 ปี จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 18.73 และช่วงชั้นอื่น ๆ ดังตารางที่ 1 ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกในครอบครัว จำนวน 187 คน คิดเป็นร้อยละ 70.04 รองลงมาเป็นหัวหน้าครอบครัว จำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 29.96 ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับเพศ เนื่องจากผู้หญิงส่วนใหญ่ในหมู่บ้านตำบลป่าไผ่ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลเป็นสมาชิกในครัวเรือน เนื่องจากช่วงเวลากลางวันเพศชายซึ่งส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครัวเรือนได้ออกไปทำงาน เช่น ทำการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การทำสวนลำไย การทำไร่ข้าวโพด ตลอดจนการเข้าพื้นที่ป่าโดยรอบเพื่อไม่พินเผาถ่าน หรือเก็บหาของป่าตามฤดูกาล เช่น เห็ดป่า ในช่วงเวลาที่สัมภาษณ์ในฤดูฝน โดยผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 3-4 คน จำนวน 204 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 76.41 รองลงมาได้แก่ 1-2 คน จำนวน 40 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 14.98 และมากกว่า 4 คน จำนวน 23 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 8.61 ตามลำดับ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมจากการสำรวจทั้งหมด จำนวน 243 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 91.01 และประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ไม่ใช้การทำการเกษตร เช่น การรับจ้าง การเก็บหาของป่า หรืออื่น ๆ 24 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 8.98 การทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่จะมีการทำการเกษตรผสมผสานระหว่างพืชไร่ ทำนา และพืชสวน โดยพบว่ามีการทำสวนลำไยร่วมกับการทำการเกษตรอื่น ๆ 179 ครัวเรือน โดยทำการเกษตรแบบพืชไร่ 20 ครัวเรือน เช่น ไร่ข้าวโพด และมันสำปะหลัง เป็นต้น รองลงมาคือการทำนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม 30 ครัวเรือนที่มีการทำนาร่วมกับการทำการเกษตรอื่น ๆ และ 12 ครัวเรือนที่ทำนาเพียงอย่างเดียว การทำสวนร่วมกับระบบการเกษตรอื่น ๆ 12 ครัวเรือน และทำสวนป่าอย่างเดียว เช่น สวนไม้สัก 2 ครัวเรือน (ตารางที่ 2)

จากแบบสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้ประโยชน์ตัวแทน 267 ครัวเรืوندังกล่าวในด้านพื้นที่ใช้สอยทำการเกษตรพบว่า กลุ่มอาชีพที่ไม่ได้ทำการเกษตรส่วนมากไม่มีที่ดินทำกินถึง 68 ครัวเรือนจาก 78 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 87.18 ในส่วนครัวเรือนที่ทำเกษตรกรรม (ทำนา ทำสวน และทำไร่) จาก 222 ครัวเรือนมีที่ดินทำการเกษตรเฉลี่ย ครัวเรือนละ 9.84 ไร่ มีพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด 2,950.5 ไร่ โดยประชากรที่ทำพืชไร่มีค่าเฉลี่ยจำนวนพื้นที่เกษตรกรรม มากสุดที่ 12.53 ไร่ รองลงมา ได้แก่ เกษตรกรที่ทำสวน 9.50 ไร่ และทำนา 5.26 ไร่ตามลำดับ (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ข้อมูลพื้นฐาน	รายละเอียด	จำนวน (n =267)	ร้อยละ
เพศ	ชาย	87	32.58
	หญิง	180	67.41
อายุ	15-25 ปี	-	-
	26-35 ปี	2	0.75
	36-45 ปี	50	18.73
	46-55 ปี	160	59.93
	56-65 ปี	15	5.62
	66 ปีขึ้นไป	40	14.97
	ไม่ระบุอายุ	-	-
ตำแหน่ง	หัวหน้าครอบครัว	80	29.96
	สมาชิกในครัวเรือน	187	70.04
จำนวนสมาชิก	1-2 คน	40	14.98
ในครัวเรือน	3-4 คน	204	76.41
	มากกว่า 4 คนขึ้นไป	23	8.61
อาชีพ	เกษตรกร	190	71.16
	ประกอบอาชีพอื่น ๆ	77	28.84

ตารางที่ 2 อาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ และจำนวนพื้นที่ทำกินต่อกลุ่มอาชีพ

รูปแบบอาชีพ	จำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพ (ครัวเรือน)	จำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพรูปแบบเดียว (ครัวเรือน)	ค่าเฉลี่ยจำนวนพื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	ค่าเฉลี่ยจำนวนพื้นที่ต่อหน่วยรูปแบบอาชีพ (ไร่)
ทำนา	30	12	11.54	5.26
ทำสวนผลไม้และผัก	179	150	30.50	9.50
ทำไร่	20	7	22.55	12.53
ผสมผสานทุก	12			
รูปแบบปลูกพืชอื่น ๆ	2	2	3.5	1.5
รวม	243	171		

2. ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า และความเข้าใจกฎหมายพื้นฐาน

ความรู้ในการใช้ประโยชน์ป่าไม้ พบว่าประชากรในชุมชนทั้งหมดมีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในระดับมาก (ร้อยละ 100.00) ที่มีค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 21-30 คะแนน ซึ่งค่าคะแนนจากข้อคำถามในการเข้าใช้พื้นที่ป่าเพื่อเก็บหาของป่าและไม้ไผ่เฉลี่ยเท่ากับ 26.5 คะแนน จากคำถามทั้งหมด 30 ข้อ (ต่ำสุด 21 คะแนน และสูงสุด 30 คะแนน) โดยมีรายละเอียดคือ การเก็บหาของป่า เช่น หน่อไม้ ผักหวานป่า เห็ด และสมุนไพร ฯลฯ จากพื้นที่ป่า โดยไม่ได้เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพพื้นที่ป่า หรือปริมาณของป่า เพราะสามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ตามธรรมชาติ การเก็บหาของป่าในปริมาณมากเกินไป อาจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการปรากฏให้เห็นของสัตว์ป่า เช่น สัตว์ป่าบางชนิดพบเห็นได้ยากขึ้น บางชนิดกลับพบได้ง่ายขึ้นเนื่องจากต้องออกมาหาแหล่งอาหารข้างนอก และการตัดไม้จากพื้นที่ป่า โดยไม่คำนึงถึงวิธีการและปริมาณที่เหมาะสม จะทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพพื้นที่ป่าหากไม่มีมาตรการดูแล แต่ชาวชุมชนในตำบลป่าไผ่ทั้ง 3 หมู่บ้าน มีการจัดพื้นที่แบ่งการใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน และมีระเบียบที่เป็นทางวาจารับรู้ รับทราบและปฏิบัติร่วมกันโดยถ่ายทอดผ่านทางผู้นำชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการรายงานของ Yarnvudhi *et al.* (2016) ได้ศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์พืชพรรณในป่าม้งดอยปู่ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเกษตรกรมีความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากป่า ที่มีรูปแบบการจัดโซนพื้นที่ในแต่ละหอย่อมบ้าน เครือญาติ ในการใช้ประโยชน์ทั้งไม้พื้น พืชป่า และการเก็บหาสมุนไพร เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อผลผลิตของพืชป่าจากป่าธรรมชาติ เป็นต้น

ความเข้าใจกฎหมายพื้นฐานของพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ 2507 ในตารางที่ 3 พบว่าประชากรในตำบลป่าไผ่มีความเข้าใจในมาตราต่าง ๆ ของพระราชบัญญัติในหมวดที่ 2 ที่จำเป็นต้องทราบของผู้ใช้ประโยชน์จากป่า ว่าด้วยการควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติ (ค่าเฉลี่ย 2.12) โดยมีรายละเอียดคือ 1) มาตราที่ 14 ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน (ก่อสร้าง แฝ้วถาง เผาป่า ทำไม้ หรือกระทำการด้วยประการใด ๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ) มีค่าเฉลี่ย 2.19 2) มาตรา 15 การทำไม้หรือเก็บหาของป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติ (ให้กระทำได้เมื่อได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่หรือเมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ประกาศอนุญาตไว้เป็นคราว ๆ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะ) มีค่าเฉลี่ย 2.52 3) มาตรา 16 อธิบดีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการพิจารณาการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติมีอำนาจอนุญาตให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดเข้าทำประโยชน์หรืออาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ เช่น คราวละ 5 ปีแต่ไม่เกิน 30 ปี มาตรา 16 ทวิ ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพเป็นป่าไร่ร้างเก่า หรือทุ่งหญ้า ฯลฯ บุคคลที่ร้องขอสามารถทำประโยชน์ได้ไม่เกินยี่สิบไร่ต่อครอบครัวและคราวละไม่น้อยกว่า 5 ปีแต่ไม่เกิน 30 ปี เป็นต้น มีค่าเฉลี่ย 1.97 4) มาตรา 17 เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ มีค่าเฉลี่ย 1.99 และ 5) มาตรา 18 อธิบดีมีอำนาจออกระเบียบการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา (การเข้าไป การผ่านหรือการใช้ทาง การนำหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงเข้าไป โดยจะใช้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแห่งใดแห่งหนึ่งให้ประกาศ ณ ที่ว่าการอำเภอที่ทำการกำนัน และที่ทำการผู้ใหญ่บ้านในท้องที่ป่าสงวนแห่งชาติแห่งนั้นตั้งอยู่) มีค่าเฉลี่ย 1.90 จากผลการศึกษาเห็นว่าในมาตรา 15 ที่มีการอนุญาตให้เก็บหาของป่าโดยเจ้าพนักงานหน้าที่นั้น ชาวบ้านใน

ชุมชนป่าไผ่มีความรู้ความเข้าใจมากที่สุด อาจเนื่องมาจากการประสานงานระหว่างเจ้าพนักงานหน้าที่ของสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 เชียงใหม่ ที่เข้าถึงชุมชนในพื้นที่ในการสำรวจสำมะโนประชากร และการบันทึกถ้อยแถลงเพื่อในการเก็บหาของป่าที่ชาวบ้านต้องการและออกประกาศในท้องที่ อย่างไรก็ตามในพื้นที่ยังไม่มีการจัดตั้งป่าชุมชนตามกฎหมายของกรมป่าไม้ ทำให้มาตราอื่น ๆ ชาวบ้านในชุมชนยังไม่ทราบชัดเจน และทำให้มีการตัดเดือนจากเจ้าพนักงานหน้าที่ เช่น ในมาตรา 18 ที่การนำสัตว์เลี้ยงไปปล่อยในพื้นที่สงวนฯ และมาตรา 16 ที่การขอใช้พื้นที่ป่าสงวนที่เป็นป่าไร่ร้าง การสืบสิทธิและหน้าที่ระหว่างผู้ขอได้ถึงแก่กรรมไป

ตารางที่ 3 ความเข้าใจของประชากรในชุมชนในกฎหมายพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ 2507 ในหมวดที่ 2 มาตรา 14-18

หมวดที่ 2 ของพระราชบัญญัติ ป่าสงวนแห่งชาติ 2507	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับของความเข้าใจ
มาตรา 14	2.26	0.72	เข้าใจบางมาตรา (ปานกลาง)
มาตรา 15	2.52	0.83	เข้าใจบางมาตรา (ปานกลาง)
มาตรา 16	1.97	0.81	เข้าใจบางมาตรา (ปานกลาง)
มาตรา 17	1.99	0.81	เข้าใจบางมาตรา (ปานกลาง)
มาตรา 18	1.90	0.87	เข้าใจบางมาตรา (ปานกลาง)
รวม	2.12	0.81	เข้าใจบางมาตรา (ปานกลาง)

3. สภาพการใช้ประโยชน์

3.1 ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าไผ่

เมื่อพิจารณาการใช้ประโยชน์ชนิดพรรณพืชพบว่า ประชากรทั้งหมดมีการใช้ประโยชน์ป่าธรรมชาติทุกครัวเรือน (100 %) ทำการจำแนกรูปแบบพฤกษศาสตร์พื้นบ้านออกเป็น 5 กลุ่ม การใช้ประโยชน์ ได้แก่ 1) การใช้ประโยชน์ไม้พื้น และเนื้อไม้ (fuel and timber group) จำนวน 13 ชนิด ส่วนใหญ่เป็นไม้องค์ประกอบหลักของป่าเต็งรัง 2) กลุ่มพืชอาหาร (food group) ทั้งเป็นผักสด ผลไม้ป่า ผักแกเล็มและปรุงอาหาร จำนวน 8 ชนิด 3) พืชสมุนไพร (herb group) จำนวน 31 ชนิด ส่วนใหญ่ใช้ในตำหรับสูตรยาต่าง ๆ เช่น การลดไข้ หรือบรรเทาอาการไข้ทับระดู โดยใช้ใบ และรากของสมอไทย ผสมกับสมุนไพรกลุ่มพืชล้มลุกอื่น ๆ ต้มน้ำดื่ม และเปลือก-ยางไม้ เช่น ตั้วขน และตะแบกเลือดที่ใช้เป็นยาภายนอก 4) การใช้ประโยชน์ชนิดที่ใช้เป็นสีย้อม และพืชทางวัฒนธรรม (drying and traditional group) จำนวน 6 ชนิด เช่น กระโดน เปลือกย้อมผ้าให้สีน้ำตาลดำ ซึ่งนิยมย้อมเป็นผ้าของผู้สูงอายุของทั้ง 3 หมู่บ้าน และ 5) พืชที่ใช้ประโยชน์อื่น ๆ เอนกประสงค์ (others group) จำนวน 9 ชนิด เช่น ยอดอ่อนและใบอ่อนของกวางหลาง ที่นิยมนำมาเป็นอาหารของหมู ยางของรักใหญ่ และรักขาว ที่นำมาทาหรืออุดตามข้อต่อรอยต่อของไม้หรือตะกร้าไม้ไผ่สานเพื่อไม่ให้น้ำซึม เป็นต้น ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 รายละเอียดการใช้ประโยชน์ชนิดพรรณไม้ของพรรณพืชในพื้นที่ป่าโดยรอบ

ลำดับ	ชนิดพรรณไม้	การใช้ประโยชน์
1	กระโดน	ใบใช้ทำเป็นใบยาสูบ เปลือกใช้ต้มย้อมผ้า และยอดอ่อน เป็นผักแกล้ม
2	กระทุ่มโคก	ใบ และเปลือกใช้ต้มกับน้ำรับประทานเป็นยาแก้ไข้ ช่วยลดความดัน
3	กระพี	เปลือกใช้ต้มช่วยบำรุงเลือด ชำระล้างบาดแผล บำรุงร่างกาย
4	ก่อตาควาย	ใช้ทำไม้พิน และเผาถ่าน
5	ก่อนก	ผลเป็นอาหารสัตว์ต่าง ๆ และเนื้อไม้ใช้ทำไม้พิน
6	ก่อแพะ	เนื้อไม้ใช้ทำโครงสร้างบ้าน และทำไม้พิน
7	ก่อแหลม	เมล็ดนำมาคั่วรับประทานได้ เชื่อว่าบำรุงร่างกาย บำรุงไต แก้อาเจียนคลื่นไส้
8	กะเจียน	รากใช้ต้มเป็นยาแก้พิษ บำรุงกำลัง เจริญอาหาร แก้อาเจียนตามร่างกาย และผลสุกใช้รับประทาน
9	กางหลวง	เป็นไม้ให้ร่มเงาในสวนชา กาแฟ ไม้พิน และฝักเป็นพืชอาหารสัตว์
10	กาว	ใช้ทำไม้พิน และดอกใช้เป็นอาหาร
11	กาสามปีก	เปลือกใช้ต้มบำรุงหัวใจ และใบเป็นยาลดไข้
12	กูก	ดอก ใช้รับประทานเป็นอาหาร
13	เก็ดขาว	ไม้ใช้ทำด้ามมีด และด้ามจอบ
14	เก็ดดำ	เนื้อไม้ใช้ทำโครงสร้างบ้าน เสา เครื่องดนตรี ทำด้ามเครื่องมือต่าง ๆ
15	เก็ดแดง	เนื้อไม้ใช้ทำโครงสร้างบ้าน เสา ทำด้ามเครื่องมือต่าง ๆ
16	ขนาน	ดอกใช้ต้มแก้ท้องร่วง และเนื้อไม้ใช้ทำโครงสร้างบ้าน
17	เข็มป่า	รากใช้ต้มแก้ท้องอืด อาหารไม่ย่อย
18	แข่งกวาดง	ดอกใช้เป็นอาหาร -แก้อาเจียน
19	คำมอกหลวง	เนื้อไม้ใช้ต้มเป็นยาแก้บิด และเมล็ดนำมาต้มเป็นยาฆ่าเหา
20	จี่ว์ป่าดอกแดง	เปลือกใช้ต้มแก้บิด และดอกแห้งใช้ต้มเป็นชาดื่ม ช่วยขับระดูของสตรี สมานแผล แก้นิ่ว ถ่ายเป็นเลือด
21	จำปีป่า	ดอกใช้ต้มเป็นยาบำรุงธาตุในร่างกาย แก้อาเจียน บำรุงหัวใจ บำรุงประสาท
22	ตะแบกเลือด	เปลือกใช้ต้มแก้ท้องร่วง สมานแผล แก้อาเจียน- ขับระดู
23	ตาฉี่เคย	เนื้อไม้ใช้ทำไม้พิน
24	ติ้วขน	น้ำยางทารอยแตกของสนเท้า รากและใบนำมาต้มเป็นยาแก้ปวดท้อง
25	เต็ง	เนื้อไม้ใช้ทำโครงสร้างบ้าน เปลือกนำมาฝนใช้เป็นยาสมานแผล ห้ามเลือด
26	ทะโล้	ชี้เถาจากเปลือกใช้เป็นสีย้อมผม ให้สีดำ
27	ไทรย้อย	รากอากาศนำมาต้มแก้ท้องเสีย ขับพยาธิ ขับปัสสาวะ แก้นิ่ว

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ	ชนิดพรรณไม้	การใช้ประโยชน์
28	ประดู่ป่า	เปลือกใช้ย้อมผ้า เนื้อไม้ใช้ทำโครงสร้างบ้านต่างๆ
29	ปอ sp	ทำเยื่อกระดาษ ใบอ่อนหั่นผสมทำเป็นอาหารหมู และผลสุกเป็นอาหารนก
30	พะยอม	เนื้อไม้ใช้ทำโครงสร้างบ้าน เสาเรือน
31	เพกา	ฝักอ่อนรับประทานช่วยบำรุงสายตา ลดการเกิดของมะเร็ง และเปลือกด้านในนำมาต้มใช้ย้อมผ้า
32	มะกอกเกลื้อน	ผลแก่ใช้ขับเสมหะ แก่น้ำลายเหนียว ยางใช้ทาแก้คัน
33	มะขามป้อม	ผลช่วยลดไขมันในเลือด บำรุงหลอดเลือด หัวใจ แก้กโรคเบาหวาน แก้อาการแสบร้อน
34	มะม่วงป่า	ใบแก่ใช้ย้อมผ้า ใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น หีบใส่ของ ผลสุกรับประทานได้
35	มะม่วงหัวแมลงวัน	ยางและรากนำมาบดแก้ท้องร่วง และเปลือกแก้อาการอักเสบ โรคผิวหนัง
36	มะหาด	แก่นใช้แก้พิษ ไตพิการ แก่เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ เปลือกของผลรับประทานกับหมาก
37	ยางพลวง	ใบใช้ทำปากกระเทียม มุงหลังคา รากนำมาแก้ตับอักเสบ น้ำมันยางที่เจาะลำต้นนำมาทารักษาแผล ห้ามหนอง
38	รกฟ้า	รากใช้ขับเสมหะ และเปลือกนำไปต้มน้ำรักษาท้องร่วง อาเจียน ขับปัสสาวะ ห้ามเลือด
39	รักขาว	ยางใช้ทำวัสดุอุปกรณ์ ทำกระดิ่ง
40	รักใหญ่	ยางใช้ทำวัสดุอุปกรณ์ ทำกระดิ่ง ทำกระจาด
41	รัง	เนื้อไม้ใช้ทำโครงสร้างบ้าน ใช้ทำเสาและโครงสร้างอาคารต่าง ๆ
42	ส้มปี้	ผลสุกเป็นยาระบายอ่อน ๆ และยอดอ่อนรับประทานได้
43	สมอไทย	ผลใช้แก้ท้องผูก ช่วยชะล้างลำไส้
44	สมอพิเภก	ผลอ่อนใช้เคี้ยวกิน แก้หัด แก้อาการแสบร้อน
45	ส้านใหญ่	เปลือกนำมาตำใส่แผลสดช่วยสมานแผล และเปลือกต้มน้ำดื่มแก้ท้องเสีย
46	สารภีป่า	เปลือกและดอก ใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ
47	หว่าหิน	ผลสุกใช้ทำเครื่องตี ทำสุราพื้นบ้าน ผลดิบแก้ท้องเสีย ช่วยย่อยอาหาร
48	เหมือดคนตัวผู้	ไม้ใช้ทำเป็นไม้ค้ำขา และเปลือกนำมาต้มแก้อาการเป็นพิษ
49	เหมือดจี้	ใบอ่อนใช้รับประทานเป็นอาหาร
50	เหมือดโลด	เปลือกใช้ย้อมผ้า เปลือกด้านในเคี้ยวแก้กระหาย แก้กโรคกระเพาะ
51	เหมือดหอม	รากนำมาต้มแก้ตับพิษ ถอนพิษ

โดยเมื่อพิจารณาการใช้ประโยชน์ชนิดพรรณไม้ในพื้นที่ป่า ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม การใช้ประโยชน์พบว่า 1) ไม้เนื้อแข็ง จำนวน 13 ชนิด 2) ใช้รับประทาน จำนวน 8 ชนิด 3) สมุนไพร จำนวน 31 ชนิด 4) สีย้อม จำนวน 6 ชนิด และ 5) อื่นๆ จำนวน 9 ชนิด ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 การจำแนกกลุ่มการใช้ประโยชน์ชนิดพรรณไม้

ลำดับ	ชนิดพรรณไม้	รับประทาน	สมุนไพร	เนื้อไม้	สีย้อม	อื่นๆ
1	กระโดน	/			/	/
2	กระท้อน		/			
3	กระทิง		/			
4	ก้อตาควาย			/		
5	กอนก			/		/
6	ก้อแพะ			/		
7	ก้อแหลม		/			
8	กะเจียน	/	/			
9	กางหลวง					/
10	กาว	/		/		
11	กาสามปึก		/			
12	กุก	/				
13	เก็ดขาว			/		
14	เก็ดดำ			/		
15	เก็ดแดง			/		
16	ขนาน		/	/		
17	เข็มป่า		/			
18	แข้งกวาดง		/			
19	คำมอกหลวง		/			
20	จิวป่าดอกแดง		/			
21	จำปีป่า		/			
22	ตะแบกเลือด		/			
23	ตานีเคย			/		
24	ตัวขน		/			
25	เต็ง		/	/		
26	ทะโล้				/	
27	ไทรย้อยใบแหลม		/			
28	ประดู่ป่า			/	/	

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ลำดับ	ชนิดพรรณไม้	รับประทาน	สมุนไพร	เนื้อไม้	สีย้อม	อื่นๆ
29	ปอ sp					/
30	พะยอม			/		
31	เพกา		/		/	
32	มะกอกเกลื้อน		/			
33	มะขามป้อม		/			
34	มะม่วงป่า				/	/
35	มะม่วงหัวแมลงวัน		/			
36	มะหาด	/	/			
37	ยางพลวง		/			/
38	รกฟ้า		/			
39	รักขาว					/
40	รักใหญ่					/
41	รัง			/		
42	ส้มปี	/	/			
43	สมอไทย		/			
44	สมอพิเภก		/			
45	ส้านใหญ่		/			
46	สารภีป่า		/			
47	หว้าหิน	/	/			
48	เหมือดคนตัวผู้		/			/
49	เหมือดจี้	/				
50	เหมือดโลด		/		อ	
51	เหมือดหอม		/			
รวม		8	31	13	6	9

การอภิปรายผล

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่พบว่า รูปแบบการเกษตรของชุมชนตำบลป่าไผ่ทั้ง 3 หมู่บ้านนั้น เป็นเกษตรแบบอาศัยน้ำฝน โดยทำนาในพื้นที่ราบได้ปีละ 1 ครั้ง ประกอบกับการทำสวนลำไย และทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่เป็นอาชีพหลัก โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ที่เป็นที่ราบและลาดเชิงเขาชายขอบป่า โดยลำไย และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นั้นเป็นพืชที่ใช้น้ำน้อย และให้ผลผลิตดีในพื้นที่ภาคเหนือที่มีฤดูแล้งชัดเจน ประกอบกับมีผู้รับซื้อมาตั้งโรงรับซื้อลำไย และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ทำการเกษตรทั้งสองเป็นพื้นที่มากที่สุดในปัจจุบัน ด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้ของชาวชุมชนในตำบลป่าไผ่ทั้ง 3 หมู่บ้าน ได้มีการ

จัดพื้นที่แบ่งการใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน และมีระเบียบที่เป็นทางวาจารับรู้ รับทราบและปฏิบัติร่วมกันโดยถ่ายทอดผ่านทางผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งสอดคล้องกับการรายงานของ Yarnvudhi *et al.* (2016) ได้ศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์พืชพรรณในบั้งม้งดอยปุย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเกษตรกรมีความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากป่า ที่มีรูปแบบการจัดโซนพื้นที่ในแต่ละหย่อมบ้าน เครือญาติ ในการใช้ประโยชน์ทั้งไม้พุ่ม พืชป่า และการเก็บหาสมุนไพร เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อผลผลิตของของป่าจากป่าธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมนี้เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนพื้นเมือง และชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ที่มีการสืบทอดการจัดการพื้นที่ป่าไม้ โดยอาศัยประสบการณ์ และองค์ความรู้ที่สืบทอดกันมาในการที่ว่าคนพึงพาป่าไม้ (วิญญูภาส สังพาสี และคณะ, 2564) และดูแลรักษาป่าไม้เพื่อให้คงอยู่เป็นการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับผลการศึกษากับชุมชนโดยรอบเขตป่าที่มีการใช้ประโยชน์จากป่าในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยพบมีความสอดคล้องกันคือ มีการทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และการเข้าใช้ประโยชน์จากป่านั้นเป็นรายได้รองหรือได้เสริมของคนในพื้นที่ เช่น การศึกษาของ เจนจิรา พวงมาลี และ สันติ สุขสอาด (2557) ที่ศึกษาในป่าชุมชนในจังหวัดสุพรรณบุรี กล่าวว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนนั้นมีมูลค่าคิดเป็นร้อยละ 50 ของรายได้หลักจากที่ชุมชนได้จากการทำเกษตร เนื่องจากไม่มีต้นทุนการผลิต และการศึกษาของ จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ (2556) ที่ศึกษาในป่าชุมชนบ้านท่าปาเปา จังหวัดลำพูน ที่ระบุว่าหากป่าชุมชนนั้นมีการรวมกลุ่มจัดตั้ง และการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าตามหลักวิชาการ และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างมีระเบียบ จะทำให้ป่าชุมชนนั้นมีความยั่งยืนในการสร้างรายได้หลัก หรือรายได้เสริมของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้คนในชุมชนโดยรอบมีความตระหนักหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่มากขึ้น เป็นต้น

จากการสนทนากลุ่มด้านความเข้าใจในกฎหมายป่าไม้เบื้องต้นตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ 2507 เห็นได้ว่าในมาตรา 15 ที่มีการอนุญาตให้เก็บหาของป่าโดยพนักงานเจ้าหน้าที่นั้น ประชากรในชุมชนตำบลป่าไผ่มีความรู้ความเข้าใจมากที่สุด อาจเนื่องมาจากการประสานงานระหว่างพนักงานเจ้าหน้าที่ของสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1 เชียงใหม่ ที่เข้าถึงชุมชนในพื้นที่ในการสำรวจสำมะโนประชากร และการบันทึกถ้อยแถลงเพื่อการเก็บหาของป่าที่ชาวบ้านต้องการและออกประกาศในท้องที่ อย่างไรก็ตามในพื้นที่ยังไม่มีการจัดตั้งป่าชุมชนตามกฎหมายของกรมป่าไม้ ทำให้มาตราอื่น ๆ ประชากรในชุมชนยังไม่ทราบชัดเจนในกฎหมายพื้นฐาน และทำให้มีการตั้งคำถามจากพนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งทางคณะผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะและมีแนวทางที่ช่วยผลักดันการเกิดป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน 2562 ให้ถูกต้องตามระเบียบการปฏิบัติต่าง ๆ และจะได้มีระเบียบรับรองของป่าชุมชนเพื่อการจัดการพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพในการควบคุมการเก็บหาของป่าในป่าชุมชนของตนเองเสมือนการใช้กฎหมายย่อยของชุมชนเอง เป็นต้น และการที่มีกฎระเบียบย่อยยังสามารถบังคับใช้ในการแก้ไขการเข้าใช้พื้นที่ในมาตรา 18 ที่การนำสัตว์เลี้ยงไปปล่อยในพื้นที่สงวนฯ อาจมีการจัดพื้นที่เป็นแนวกันชนป่าชุมชน ในการอนุญาตการปล่อยสัตว์เข้าในพื้นที่ได้ เป็นต้น ในภาคเหนือของประเทศไทยมีรายงานของป่าชุมชนที่สร้างระเบียบสำเร็จแล้วภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชน ในเขตสงวนแห่งชาติของ Thammanu *et al.* (2021) ที่ได้ศึกษาผลผลิตรองจากป่าไม้ที่ป่าสงวนแห่งชาติ ที่มีการจัดตั้งป่า

ชุมชนบ้านแม่เชียงราย จังหวัดลำปาง ซึ่งมีการสร้างระเบียบชุมชนภายใต้พระราชบัญญัติป่าชุมชนนั้น จะมีการเข้าใช้สอยป่าไม้ที่จัดแบ่งเป็นโซนอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ชัดเจน และประชาชนโดยรอบรับทราบร่วมกันในการจัดพื้นที่ และรับทราบระเบียบปฏิบัติและบทลงโทษที่ชัดเจน และสามารถลดแรงปะทะระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น

ความคิดเห็นของประชากรในชุมชนโดยรอบต่อการใช้ประโยชน์จากป่าในการสนทนากลุ่ม ยังมีความคิดเห็นหลักว่า การเก็บหาของป่า เช่น หน่อไม้ ผักหวานป่า เห็ด และพืชสมุนไพร ฯลฯ จากพื้นที่ป่า ไม่ได้เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพพื้นที่ป่า หรือปริมาณของป่า เพราะสามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ตาม ทั้งนี้ยังได้มีร่างระเบียบแนวคิดจากการเปิดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนี้ยังมีรายงานจากการศึกษาของ มะโนลม วงแสนแก้ว และคณะ (2565) ที่สำรวจนิเวศวิทยาของผักหวานป่าในพื้นที่โครงการฯ นี้ ซึ่งระบุว่าผักหวานป่าเป็นพืชเศรษฐกิจของประชากรในพื้นที่ในฤดูกาลเก็บหา ตลอดจนมีการขุดกล้าจากป่าลงมาปลูกในพื้นที่ชุมชน อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชากรพืชป่าที่เป็นพืชอาหารเศรษฐกิจลดจำนวนลงในพื้นที่ ดังนั้นประชากรในตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีความเห็นว่า ควรกำหนดพื้นที่ขอบเขตป่าสงวนที่มีการขอใช้ประโยชน์จากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ขอบเขตป่าสงวนแห่งชาตินอกเหนือพื้นที่การใช้ประโยชน์ของมหาวิทยาลัย ป่าไม้ใช้สอย และพื้นที่ทำการเกษตรที่ไม่ใช่เอกสารสิทธิ์ แต่ได้รับการยกเว้นจากกรมป่าไม้ (พื้นที่ คทช.) ให้ชัดเจน ด้วยการสร้างกฎ ระเบียบ กติกาที่ชุมชนยอมรับและสร้างขึ้นเองภายใต้การให้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะคณะกรรมการที่ควบคุมการใช้พื้นที่ที่ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ และเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ (สำหรับพื้นที่นอกเขตที่มหาวิทยาลัยขอใช้) เพื่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ให้ชัดเจน และกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนและกระทำผิด ความต้องการหลักของชาวชุมชนคือ หน่วยงานราชการโดยรอบ โดยเฉพาะในสังกัดกรมป่าไม้ ควรให้การสนับสนุนกล้าไม้เศรษฐกิจท้องถิ่นที่ชุมชนต้องการนำมาเป็นไม้พื้นและไม้ใช้สอยที่นิยมเข้าไปตัด เช่น กล้าไผ่ชนิดต่าง ๆ และกล้าไม้สักหรือไม้เบญจพรรณอื่น ๆ และกล้าพืชป่าที่เป็นพืชอาหาร เช่น ผักหวานป่า เพกา และไม้ผลเศรษฐกิจอื่น ๆ พร้อมแนะนำให้ความรู้ในการคัดเลือกชนิดไม้โตเร็วที่เหมาะสมกับพื้นที่และความเหมาะสมที่เป็นไม้พื้นไม้ใช้สอยตามคุณสมบัติไม้ชนิดนั้น ๆ และต้องการให้จัดพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมที่เหมาะสมต่อการปล่อยสัตว์เลี้ยงในฤดูทำนา จะทำให้สัตว์เลี้ยงไม่เข้าไปรบกวนป่าที่กำลังฟื้นฟู และชุมชนบ้านในตำบลบ้านหวดให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า สนับสนุนกิจกรรมการทำงานของหน่วยงานโดยรอบต่อไป

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 180 คน โดยมีอายุ 46-55 ปี มากที่สุด การเข้าใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าโดยรอบในตำบลป่าไผ่ทั้งหมดอย่างต่อเนื่องทุกฤดูกาล และมีการใช้ประโยชน์ป่าธรรมชาติทุกครัวเรือนร้อยละ 100 โดย เป็นพืชสมุนไพรมากที่สุด 31 ชนิด การเข้าใจมาตราต่าง ๆ ในหมวดที่ 2 ของพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติปี 2507 ในระดับปานกลางทุกมาตรา และการสะท้อนจากการสนทนากลุ่มพบว่า ควรมีแนวทางการสร้างกฎ ระเบียบ กติกาที่ชุมชนยอมรับและสร้างขึ้นเองภายใต้การให้ข้อมูลจาก

เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะกรมป่าไม้ และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ในพื้นที่ส่วนหนึ่งของการขออนุญาตจากกรมป่าไม้ สำหรับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ให้ชัดเจน และกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศหรือคำขอบคุณ

ขอขอบคุณการสนับสนุนของโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ. – มจ.) ในรหัสโครงการที่ อพ.สธ.-68-003 และการสนับสนุนของ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ประจำปีงบประมาณ 2568 ในรหัสโครงการที่ มจ.1-68-05-04

เอกสารอ้างอิง

- เก็จจกน เอื้องวงศ์. (2562). การสนทนากลุ่ม: เทคนิคการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีประสิทธิภาพ. *วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ.*, 12(1), 17-30. https://so05.tci-thaijo.org/index.php/edjour_stou/article/view/182081
- จักรพงษ์ พวงงามชื่น, สวิชญา ศุภอุดมฤกษ์ ตรีรัตน์ และ นครศ รังควิต. (2556). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา บ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน. *วารสารวิจัยและพัฒนา มจร.*, 36(2), 215-234. https://digital.lib.kmutt.ac.th/journal/loadfile.php?A_ID=521
- เจนจิรา พวงมาลี และ สันติ สุขสอาด. (2557). มูลค่าการใช้ประโยชน์ของป่า ในป่าชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลหัวเขา อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารวนศาสตร์ไทย*, 33(1), 76–84. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/tj/article/view/255408>
- เต็ม สมิตินันท์. (2557). *ชี้อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (ฉบับปรับปรุง)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช.
- ชูศรี ไตรสนธิ, ปริทรรศน์ ไตรสนธิ, ปรัชญา ศรีสง่า และ อังคณา อินตา. (2561). *พฤกษศาสตร์พื้นบ้านศาสตร์แห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: องค์การสวนพฤกษศาสตร์, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- ปณิดา กาจันะ, ถาวร อ่อนประไพ, อังคณา สมศักดิ์, ณิชากัฏฐ์ ดวงทิพย์ และ สุธีระ เหมอี. (2565). ความสัมพันธ์ของปัจจัยแวดล้อมบางประการต่อความหลากหลายของชนิดพันธุ์และการสะสมมวลชีวภาพของป่าไม้ในพื้นที่ที่ร้างจากการเกษตร อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. *วารสารหน่วยวิจัยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้*, 13(2), 271-285. <https://ejournals.swu.ac.th/index.php/JSTEL/article/view/14052>

- มะโนลม วงแสนแก้ว, สุธีระ เหมอีก, วิษณุภาส สังพาลี, เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง และ ขนิษฐา เสียรพีระกุล. (2565). การประเมินศักยภาพดินอาศัยที่เหมาะสมของผักหวานป่า ตามปัจจัยแวดล้อมบางประการในพื้นที่โครงการพัฒนากันโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย*, 14(2), 513-528. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/rmutsvrj/article/view/248207>
- วิษณุภาส สังพาลี, ยุทธนันท์ พุกษาพราว, ณัฐดนัย เรืองมัลย์, วัฒนา แสงคำ และ สุธีระ เหมอีก. (2564). การศึกษาเปรียบเทียบผลผลิตข้าวไร่ที่ปลูกในพื้นที่ไร่เลื่อนลอยที่ต่างกัน ในตำบลแม่ตึ่น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารผลิตภัณฑ์การเกษตร*, 3(3), 15-26. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/japmju/article/view/253327>
- วงศ์ธร พุ่มพวง, คณิศร โชติวุฒาการ, พงศกร กุลพัฒนปรีชา, มาลัยพร ตาเสน, ภาณุมาศ ลาดपालะ, จีรวัฒน์ ทะนันไธสง, สุจิต เรืองเรือ, ธนากร สิงห์เชื้อ และ สุธีระ เหมอีก. (2568). อิทธิพลของการรบกวนต่อมวลชีวภาพเหนือดินป่าเต็งรัง บริเวณพื้นที่สงวนชีวมณฑลป่าสัก-ห้วยทาก จังหวัดลำปาง. *วารสารวิจัยนิเวศวิทยาป่าไม้เมืองไทย*, 9(1), 37-54. <https://kuojs.lib.ku.ac.th/index.php/tferj/article/view/6179>
- ศุภกร สุวรรณเกศา, สุธีระ เหมอีก, วิษณุภาส สังพาลี, เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง และ ขนิษฐา เสียรพีระกุล. (2566). ผลของการฟื้นฟูป่าต่อการใช้ประโยชน์ป่าไม้ พื้นที่สถานีพัฒนาป่าไม้บ้านห้วยบุลึง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัยนิเวศวิทยาป่าไม้เมืองไทย*, 7(2), 141-158 https://tferj.tfern.com/view_abstract.php?id=82&l=thai
- สุธีระ เหมอีก, วิษณุภาส สังพาลี, จุฑามาศ อาจนาเสียว, นัยนา โพธิ์งาม และ เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง. (2561). การใช้ประโยชน์พรรณพืชของชาวไทลื้อ ในป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. *วารสารวนศาสตร์*, 37(1), 111-120. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/tjtf/article/view/246791>
- Marod, D., Duengkae, P., Sungkaew, S., Racharak, P., Suksavate, W., Uthairatsamee, S., Asanok, L., Kamy, T., Thinkampheang, S., Hermhuk, S., Kachina, P., Thongsawi, J., Phumpuang, W., Paansri, P., Nuipakdee, W., Nakmuenwai, P., & Pattanakiat, S. (2022). Population structure and spatial distribution of tree species in lower montane forest, Doi Suthep-Pui national park, northern Thailand. *Environment and Natural Resources Journal*, 20(6), 644-663. <https://ph02.tci-thaijo.org/index.php/enrj/article/view/247384>
- Thammanu, S., Han, H., Marod, D., Zang, L., Jung, Y., Soe, K. T., Onprom, S., & Chung, J. (2021). Non-timber forest product utilization under community forest management in northern Thailand. *Forest Science and Technology*, 17(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/21580103.2020.1862712>

- Thinkampheang, S., Nakashizuka, T., Suksavate, W., Kachina, P., Hermhuk, S., Asanok, L., Phumphuang, W., Chouibumroong, B., WU, J., Kurokawa, H., & Marod, D. (2024). Impacts of climate change on forest restoration dynamics in the lower montane forest of Doi Suthep-Pui National Park, Northern Thailand. *Biodiversitas Journal of Biological Diversity*, 25(12), 4829-4845. <https://smujo.id/biodiv/article/view/19618>
- Yamane, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*. New York Harper & Row.
- Yarnvudhi, A., Sungkaew, S., Hermhuk, S., Sunthornhao, P., & Onprom, S. (2016). Plant diversity and utilization on ethnobotany of local people at Hmong Doi Pui village in Doi Suthep-Pui national park, Chiang Mai Province. *Thai Journal of Forestry*, 35(3), 136-146. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/tjf/article/view/247049>